

Ärevad nädalad kultuuriväljal

Ärajätmised, edasilükkamised, ajutised sulgemised ja sundpuhkused - kultuurikatkestuse kannatajaks ei ole vaid suured teatrimajad jt institutsionaalsed kultuuriasutused, vaid ennekõike omaalgatuslikud tegijad ning vabakutselised - kunstnikud, muusikud, literaadid, produktsioonitiimid, koomikud...

Kirjutas Mürilehe toimetus, illustreeris Jaan Rõõmus

Lubage esmalt väikene ekskurss väga lähedasse minevikku. On teisipäev, 10. märts 2020. Ilm Tallinnas on jahedavõitu ja tuuline, aga lähipäevade prognoos on veelgi kehvem, kuni lõrtsini välja. Kokku on Eestis tuvastatud kõigest 12 koroonaviiruse juhtu, kusjuures kõik haigestumised on toimunud võõrsil. Tervise-ameti riskihinnang on võrdlemisi tagasihoidlik: haiguse kohapealse laialdase leviku tõenäosus on madal¹. Lisaks on viroloog Irja Lutsar mäletatavasti kaks päeva varem öelnud, et „ürituste ära jätmine ja koolide sulgemine praeguses olukorras tundub ebaproportsionaalne”². Inimesed käivad tööl, poes ja koolis, pärast seda seavad sammud veel kinno, teatrisse ja kohvikusse ning päris õhtul lähevad seltskondlikumad neist peole, samas kui tubasem rahvas saab kell üheksa eetris oleva „AK” järel hoida silma peal spordimaailmas toimuval. Ühesõnaga täielik ulme.

Nagu igas muuski kollektiivis või koosviibimisel, tehakse ka Mürilehe toimetuses 10. märtsil juba küll mõõdukalt koroonahuumorit, aga peaasjalikult köidavad tähelepanu ikka argisemad asjad, kõik on üldjoon-tes nagu tavaliselt. Äkitsi tõstab müügi- ja reklaamijuht Tanel Mütt silmad ekraanilt ning hüüatab üdini üllatunult: „Kuulge, Tallinn Music Week jääb ära... Tähendab, lükkub augustisse!” Reaktsioonid on muidugi erinevad - kes ei suuda hästi uskuda, kes hindab veidike ülereageerimiseks, kes kiidab... -, aga ühisnimetajaks on kõigi puhul igatahes vaieldamatu üllatus.

Sellest hoolimata toimub tolle nüüd iidsena näiva teisipäeva õhtul Fotografiskas veel jaapani produtsendi DJ Krushi instrumentaalne kontsert, mis oli seda väisanud muusikagurmaani Berk Vaheri sõnul äge, aga rahvast oli olnud pigem mõõdukalt - see aga tähendab, et küllap oli üritus selle võrra tervisesõbralikum. Veel räägitakse üsna kindlas kõneviisis ka 13. märtsiks planeeritud HALLi hooaja avapeost, mida mäletatavasti kohapeal lõpuks siiski ei toimunud, selle asemel toodi pidu 14. märtsil peorahva rõõmuks online-ülekande vahendusel koju kätte.

ESIMESTEL OLI RASKEM

Mürileht

01.04.2020 00:00

Mürileht

9000

6,7,8,9,10,11

Rahvusoper Estonia

25.-29. märtsil toimuma pidanud TMW ongi esimene linnuke meie ärajäänud ürituste pikas rivis. See otsus tuleb korraldajatel teha ebakindlas olukorras, veel enne kui Jüri Ratas jõuab riigikogu infotunnis (1. märtsil kell 12.40) manitseda: „Ma arvan, et kõik üritused, kus seal on sada või rohkem inimest, on täna väga selge soovitus, et pigem neid ei peaks korraldama.”³ Või järgmisel hommikul riigikogu istungil hädaolukorrast rääkida: „Konkreetseid käskkirjasid või määrusi hetkel ei saa veel teha. Seda võimaldaks näiteks eriolukord.”⁴ Või siis seesama eriolukord 12. märtsi hilisõhtul ikkagi välja kuulutada. See oli enne.

Kui küsime mõned nädalad pärast nimetatud turbulentseid kuupäevi Tallinn Music Weeki peakorraldajalt Helen Sildnalt, kuidas tuli segastel aegadel otsus sündmus kogu täiega augustisse lükata, ütleb ta, et mõistmine muutunud maailmast jõudis talle isiklikult kohale juba 6. märtsil, kui ta parasjagu Soomest koju sõitis: „Vaatasin rahvahulka laevas ja sain aru, et tegeliku It inimesed ei tunne end enam üksteise läheduses mugavalt. Laevast välja sõites ulatas politsei igasse autosse COVID-19 infomaterjali. Ma sain aru, et olukord on pöördumatult muutunud.”

Sildna märgib, et kõige raskem on suuri otsuseid vastu võtta just siis, kui keegi sind ei sunni, pead seda ise tegema. Määravaks said sealjuures küll rahva tervise kaalutlused - sest TMW puhul on tegemist rahvusvahelise sündmusega, mida väisab iga aasta ca 1500-2000 väliskülalist -, aga lisaks sellele oli otsus ka ratsionaalne: „Üks oli selge: kui me otsusega kas või kaks päeva veel venitame, on rahalised kaotused nii meie kui ka meie partnerite jaoks iga päevaga suuremad.” Enne oli tehtud ka terviseametiga koostööd ja riske arutatud, aga nagu me kõik teame, muutus pilt sel perioodil tõesti iga päevaga.

Segastel aegadel otsuse tegemise raskusest räägib ka Balti jaama veerel tegutseva klubi Uus Laine üks asutaja Madis Ligema. Tegemist oli ühe esimese meelelahutusasutusega, mis otsustas mõneks ajaks ukсед külalistele sulgeda. „Reageerisime neljapäeval kell 10, kui pidi tulema peaministri erakorraline poliitiline teadaanne. Lootsime, et välja kuulutatakse eriolukord ja ongi kõik. Kuna peaminister pidas aga pooleteisetunnise kõne ja sellega mitte midagi ei öelnud, Jüri tegi Ratast, eks ole, siis oli mingis mõttes raske. Pidime otsuse ise vastu võtma ja leppisime kokku, et me ei tee uksi lahti.” Kusjuures Uue Laine juhtumi muudab keeruliseks asjaolu, et ukсед avatigi esimest korda alles veebruari alguses ning „rasvakihti” ei ole veel jõutud koguda -

hoopis vastupidi, pikast ehitusperioodist on üleval võlgu ning klubi peale on kulunud ka suur hulk tegijate sääste.

ŠOKI FAASID

Selline šokk tekitab inimestes erinevaid reaktsioone. Kes haaras kohe härjal sarvist ja asus varem ajapuudusel edasi lükkunud suuremaid ettevõtmisi teoks tegema, kes püüdis iga hinnaga status quo'st kinni hoida, kes langes apaatsusse - küllap on säärasel ehmatusel nagu leinalgi erinevad üksteisele järgnevad faasid ning nõnda tabasime ka selle artikli arvukad allikad nende soki erinevatest etappidest.

Kes varem, kes hiljem, aga lõppkokkuvõttes leidsid ikkagi kõikkultuurikorraldajad end olukorrast, kus üks või teine väljareklaamitud sündmus tuli ära jätta või ebakindlasse tulevikku lükata. Filmiprodutsent Kristjan Pütsep tunnistab, et Alasti Kino otsustas märtsis esilinastuma pidanud filmi „Rain” väljatoomise sügisesse lükata, muu hulgas juba seetõttu, et kogu meediaruumi olid vallanud viiruseprognoosid ja inimestel sel põhjusel mõtteis hoopis muud asjad: „Oli selge, et meie film ei paistaks sellises olukorras kuidagi välja.” Selleks ajaks oli jõutud teha juba üksjagu kulutusi reklaamile, meediakampaania oli käima lükatud: „Mul on näiteks kontoris hunnik juba trükitud plakateid, mis pidid linna peale minema ja kus on suurelt kirjas „20. märts”. Me tegime nalja, et kui tualettpaber otsa saab, siis on vähemalt plakatid olemas.” See on küllap tuttav kirjeldus paljudele. Loota võib, et kõik need plakatid leiavad kunagi rakendust näiteks mõnes kunstiprojektis...

Selline pretsedenditu situatsioon tekitab muidugi ka ebakindlust ja ärevust tuleviku suhtes, näiteks vabakutselise lavastaja Renate Keerdi jaoks jäi esimese sammuna ära lavastus, mis pidi esietenduma aprilli alguses ja lükkub praeguse seisuga edasi tervelt aasta võrra - kuna see on ainuke aeg, mil teater saab võimaldada lavaproovide tegemist täies mahus. Kui pole tööd, pole ka sissetulekut, sõnab lavastaja, siin on seos täiesti mustvalge ja pooltoonideta.

Praktilises plaanis said paljud pigem hõlpsasti igapäevased või -nädalased koosolekud kolleegidega Skypel või Messengeri tõsta, aga kõikjale digikombitsad muidugi ei ulatu, sest „katsu sa Skypel teel sümfooniaorkestriga proovi teha”, nagu märkis [Rahvusoper Estonia](#) kommunikatsioonijuht Leenu Nigu. Vabakutselise helirežissööri Kaarel Tamra n-ö leivatöö koosneb näiteks kahest osast - lisaks suurtel üritustel heli sättimisele töötab ta ka studios - ja ta tunnistab, et seda teist, tubasemat poolt saaks ju põhimõtteliselt ka praegu edasi ajada. Probleem seisneb aga

selles, et see eeldaks bändide stuudiosse kohale kutsumist, mida ta ei taha karantiiniajal teha: „Ma arvan, et ma kardan natukene rohkem, kui on võib-olla põhjust mõnel sellisel alal, kus inimesed on paiksemad. Muusikamaailmas on ju kõik käinud kuu aja jooksul kuskil välismaal või tunnevad kedagi, kes on kusagil kaugel käinud.”

Seevastu alles aastapäevad tagasi ukсед avanud väikese põnevusteatri Kellerteater asutaja ja juht Vahur Keller ütleb, et masendust ei tekkinud, vaid pigem on just näha suurt adrenaliinitõusu. Teatritöö jätkub ja asuti kibekiirelt uusi plaane välja mõtlema, liiati võimaldas tekkinud hingetõmbehetk maale minna, kus meri on enam-vähem akna all ning lugemist ootab virm raamatuid - „millest muidu ei osanud unistadagi!”.

Vabakutselise literaadi Keiti Viimsi jaoks jällegi ei ole elukorraldus praktilises plaanis kuigivõrd muutunud: „Ega ma enne ka ei teadnud, mida ma teen mais, mida ma teen juunis või mis üldse aasta pärast saab, ja ma ei mõtle selle peale ka nüüd eriti.” Saab, mis saab, ja tuleb, mis tuleb, lisab Vilms, kellele ei olegi muretsemine kuigi loomuline.

SAMAS PAADIS KOOS

Üks, mida suur osa kultuurirahvast aga kohe kriisi alguses avastas, oli ootamatu ja suurem ühtsustunne kui ehk varem. Seda nii kolleegide, koostööpartnerite, fännide kui ka saatusekaaslaste seas. Sildna ütleb, et ta pole kogenud oma meeskonnaga juba aastaid sellist koostöövaimu, vastutulelikkust ja paindlikkust kui nüüd. Tajutakse kollektiivselt, et seistakse ühe asja eest ning raske on korraga kõigil. Endisest konkurendist on saanud nüüd partner. Nagu ütleb Ligema: „Me oleme kõik selles sitas koos.” Nii on lihtsam mõista palvet arвете tasumistähtaega pikendada, reklaame tühistada või üürimaksed mõneks ajaks külmutada.

Ülima solidaarsusakti sooritajana lähevad aga kirja need, kes on raskel hetkel vabatahtlikult oma abikäe ulatanud, näppude vahel natuke va krabisevat. Keller-teatril on selliseid toetusavaldusi eriolukorra kehtestamise järel juba paar korda ette tulnud, kuigi mitte väga suurtes summades. Kalamaja pisikese kultuuriklubi Heldeke! omanikule Dan Renwickile on külastajad avaldanud soovi panna püsti rahakogumiskampaania. Annetuste küsimine tekitaks kultuuriklubi omanikus aga näruse tunde: „Kui asjad peaksid ikka puhta hapuks minema, eelistaksin pigem koha kinni panna kui paluda inimestelt niigi halbades oludes veel toetust.” Tema hinnangul on praegu ka palju olulisemaid asutusi, mis toetust vajavad. Sellele mõttele sekundeerib Vilms, öeldes, et on liiga vara

kellelki üldse mingit toetust küsida ja kellelt sellel raskel ajal seda nii väga küsida olekski.

RENOVEERIMINE JA KOKA-SAATED

Paus ei tähenda kultuurivaldkonnas tegutsejate jaoks ainult jõudeelu maasuvilas või öökapiraamatute virna jõudsat vähenemist. Nii nagu igas leibkonnas on tekkinud ühtäkki aega, et panna maha ammu nurgas tolmu kogunud põrandaliistud või värvida üle aiatoolid, on ka loomeinimesed suunanud vabanenud energia projektidesse, mis on nimekirjas juba ammu tegemist oodanud. Baaripidajatele on poolteist kuud vältav paus muidu katkematus ürituste voos ideaalne hetk renoveerimistöodeks. Näiteks Sveta Baaris on käimas uute WC-pottide paigaldus ja seinte värvimine. Madleen Teetsov-Faulkner ütleb, et praegu tegeletakse sellega, et vastata normaalsesse elurütmi naastes külastajate ootustele: „Kui me lõpuks ukсед uuesti lahti teeme, ei tohi tekkida tunnet, et Sveta on tolmu täis, vaid see peaks olema värske.” Selliseid plaane saab teha muidugi ainult juhul, kui on piisavalt finantse. Tartu Genialistide Klubi jaoks seab koroonapuhanguga kaasnev majanduskriis tõenäoliselt hoopis rasvase küsimärgi mitmete maja füüsilist seisukorda mõjutavate arenguplaanide kohale, nendib programmijuht Jaan Kroon.

Need, kellel pole parajasti käes haldamist vajavat kinnisvara, millega koroonapaastu täita, on suunanud oma tähelepanu virtuaalmaailma. Mõned püstijalakoomikud on kolinud oma naljadega taskuhäälingusse, kus seni toimetati ebaregulaarselt. Sander Õigusel enda podcast'i veel pole, küll aga hakkas ta igavuse peletamiseks YouTube'i keskkonnas kokandussaadet tegema, Ligema on aga jõudnud paari päevaga tõlkida inglise keelde ühe filmi, oma järke ootab kombucha-ärile veebipoe loomine. Elektriteatri eestvedajal Andres Kautsil on aga võimalik lõpuks keskenduda pikalt töös olnud piletimüügiuendusele.

DIGIPÄÄSTERÕNGAS

Nii ei ole muidugi ilus öelda, aga siin paistab olevat mängus saatuse kuri sõrm, et see kriis just nagu tellitult digi-kultuuri aastale langes⁵. Sest just digilahenduste poole ongi paljud kultuurisfääri asukad sunnitud pöörduma, kas siis otseselt või kaudselt rahateenimiseks või ka lihtsalt eneseväljenduseks või pildil püsimiseks.

Meeskonna kompaktsuse ja tehniliste vahendite kättesaadavuse tõttu on Facebooki live-formaati olnud lihtsaim rakendada muusikuil, kes said seetõttu ka kõige kiiremini „kodukontserte”

andma hakata. Üks esimesi, kes niisugust lahendust kasutas, oli Oreli-poiss ehk Jaan Pehk, kelle Türi verandalt üles võetud kontserti jälgis 18. märtsil ühel hetkel kõige rohkem 3900 inimest, aga koos järelvaatajatega on see number nüüdseks 93 000... Kohusetundlikumad kultuuritarbijad said kontserdile ka vabatahtliku ning südametunnistuse järgi valitud summas pileti soetada⁶. Küllap oli sündmuse populaarsuse juures lisaks ilmselgele (Pehu isik ja looming) oma roll ka formaadi uudsusel.

Ka funk- ja soulartistide agentuuri Estonian Funk Embassy asutaja Henrik Ehte tegevuses on tähtsal kohal läbirääkimised mitme artistiga tele- ja online-kontsertide tegemiseks: „Kui suudame selle käima tõmmata ja olukord normaliseerub, on lisaks esinemisteenuse pakkumisele loodetavasti ka digi-persona palju paremini välja töötatud ja tekib lisatulu allikas artistidele.” Ta täpsustab, et praegu on aeg, mil tuleb tegeleda just intellektuaalomandi kaubastamisega, et artistid ei peaks enam sõltuma niivõrd five’idest, vaid rohkem tulu võiks saada ka näiteks merch’ist, muusika litsentsiõiguste müügist ja voogedastamisest: „Kui seni on esinemis-tulud olnud adekvaatsed ja nendest on ära elatud, siis just see pool on jäänud to-do-listis tegemata.”

Suurematest kooslustest hakkas digitaalsete ülekandevahendite poole varakult vaatama ka Keller-teater, mis on tegelenud Vahur Kellersi sõnul juba 15. märtsist peale lavastuse veebis edastamise tehniliste küsimustega, et lastelavastus „Canterville’i kummitus” juba 29. märtsil digilavale tuua. Kusjuures otseülekande 300 viieeurost piletit müüdi läbi vaid 10 tunniga, mispeale teater avas piletimüügi sama päeva õhtupoolikul toimuvale kordusetendusele. Leidlikkus, eriti neil karantiiniaja algushetkedel, oli Kellersi sõnul aga muidugi seotud ka riskiga: „On väga kihvt, et näiteks videomeediafirma Still Frame pöördus ise minu poole plaaniga hakata tegema live-etendusi. Väikese firmana võtavad nad samamoodi riski nagu meiegi. Aga kuna oleme olukorras, kus töö on mõneks ajaks seiskunud, siis on võimalik niimoodi katsetada.”

Rahateenimine ei olegi veebi poole vaatamiseks ainuke põhjus, nagu ei ole muusikutelgi piletimüügist teenitava tulu suhtes ülemäära suuri ootusi. Nõnda vastas ka Jaan Pehk ebaviisakale küsimusele („Kuidas rahaliselt läks ka?”), et kuivõrd majanduslikult tal mingeid ootusi ei olnud, siis võib öelda, et läks isegi üle ootuste kenasti!

DIGIMÜNDI PAHEM POOL

Aga kus üks näeb vaid e-edulugu ja digikultuuri vohamist, küsib teine ettevaatlikult, kas sellest ikka tõesti piisab. Kui juba

piletimüügiga on veebinähtuste puhul -kust oleme ikka harjunud tasuta ammutama - keerulised lood, siis ammugi ei müü läbi ekraani kokteili. See aga paneb raskesse seisu baarimüügist tulu teenivad kultuuriklubid. Liati on nägemis- ja kuulmismeelest vähe, palju jääb nõnda saamata ja kogemata. Seda rõhutab ka Ligema, öeldes, et kultuuriloomes suurem mõte on see, et „sa tuled arvatist välja, sotsialiseerud ja saad midagi kõikidele meeltele. Kultuur on nii lai sensoorne valdkond”. See on ka põhjus, lisab Ligema, miks me ei saa vähemasti praeguste tehnoloogiliste vahenditega viia täit kultuurielamust vaid veebipõhistesse live’idesse ja digiplatvormidele.

Teine probleem seisneb selles, et ka igasuguse eriolukorra väliselt sõltume me liiga palju ekraanidest ja digitaalsetel platvormidel pakutavast, nõnda märgib Dan Renwick: „Praegu on huvitav situatsioon, sest üks murekoht on vaatajad, kelle tähelepanu on saaliski jaotatud nutiseadmete ja lava vahel. Aga segavate tegurite hulk online-voogedastuste ajal miljon korda suurem.” Meelelahutustööstus peabki nüüd muutma viisi, kuidas sisu edastatakse ja kuidas publiku tähelepanu köidetakse.

Sõltumatu Tantsu Lava loovprodutsent Evelyn Raudsepp tõdeb, et teatritele on küll juba edastatud eriolukorras üleskutse videosalvestuste tegemiseks, aga siinkohal tasub tähele panna, et teleteater on väga igav formaat. Samas möönab Raudsepp, et loomingulisi ja uudseid lahendusi peab praegu kindlasti leidma: „Võimalik, et me teeme ka näiteks kinnise esietenduse a la kolmele sõbrale või kümnele inimesele.” Ei saa välistada, et siit paistab institutsionaalselt hästi toetatud ning vabakutseliste või iseseisvamate kultuurivormide erinevus, sest Sõltumatu Tantsu Lava, nagu Raudsepp isegi tunnistab, ei sõltu otseselt piletimüüginumbritest, mis aga ei tähenda, et piletitulu oleks neilegi tähtsusetu.

Kui vestleme vabakutseliste tegijatega, siis pilt veidi muutub, aga muidugi ei saa ühe valdkonna spetsiifikat otse teise üle kanda, pilt on palju kirjum. On valdkondi, mis töötavad kõige paremini (või isegi ainult) vahetult, otse publikule, kohapeal, ja kultuuriväljal on ka ameteid, mille spetsiifika ei ole digivaatemängudega erinevatel põhjustel eriti hästi kohandatav. Helirežissöörina teab Tamra, et seni on muusikud pigem teinud küll telefoniga salvestusi ödusatest kodukontsertidest, aga sellistesse formaatidesse pole alati põhjust tema ametivendi ja -õdesid paigutada. Nii ei seisagi suuremad produktsioonitiimid ainult meil, vaid kogu maailmas jõude: „Isegi tuntud saadete puhul, nagu igasugused „Late Show’d”, tehakse praegu ülekandeid kodudest, nii et suured tiimid on igal pool töötä.”

Eriti pessimistlik on vabakutseline koreograaf ja Eesti Teatriliidu 2019. aasta parima tantsulavastuse laureaat Mart Kangro, kes ütleb otsejoones välja, et olukorra mõju tema tööle on absoluutne: „Minu töö seisneb ainult reaalses ruumis reaalsete inimeste ees ülesastumises ja praegu ei saa seda teha. Mul ei ole tegelikult võimalik mingeid muid meediume kasutada, et kuidagigi jätkata, põhimõtteliselt peaksin leidma mingi teise töö.” Umbes samasugusest seisust võib ennast varsti leida lavastaja Renate Keerd. „Juhul, kui jääb ära ka Tartu Uue Teatri suvelavastus „Serafima + Bogdan”, kus osalen näitlejana, on mu järgmised proovid planeeritud alles 2021. aasta algusesse, mis ühtlasi tähendab seda, et ka mu järgmine töötasu laekuks alles ca aasta pärast,” kirjeldab 2018. aastal teatriliidu etenduskunstide ühisauhinna pälvinud lavastaja võimalikke tulevikuväljavaateid. Ka Keerd on vabakutseline. Ka tema tunneb ennast kaitsetuna, sest riigi loodud turvavõrgu vahelt pudenevad vabakutselised justkui läbi. „Tervisekindlustuse olemasolu oleks juba arvestatav samm lähemale inimväärsemale elule,” edastab Keerd sõnumi valitsusele ja kultuuriministeeriumile.

KÕIGI ELUALADE KULTUURITEGELASED, ÜHINEGE!

Suur-Karja tänaval tegutsevate ametnike jaoks pole see muidugi mingi uudis. Ministeerium teadvustab vabakutseliste habrast seisundit, kinnitab kultuuriministeeriumi kunstinõunik Maria-Kristiina Soomre. Kriisi esimestel päevadel lisas ta oma sotsiaalmeedia seinale postituse kõigile ennast peagi Kangro ja Keerdi positsioonist leida võivatele loomeinimestele, meenutades neile vabakutseliste loovisikute loometoetust⁷. Selline toetusmeede on olnud saadaval juba alates 2005. aastast, kuid Soomre sõnutsi ei tea paljud, keda see võiks praegu aidata, sellest midagi.

Ometi on tegemist esmase riikliku päästerõngaga, millest vabakutselised saaksid kriisiolukorras kinni haarata. Meede tagab kuueks kuuks miinimumpalga ja tervisekindlustuse olemasolu ning toetust on võimalik seejärel veel pooleks aastaks pikendada. Kangro toob meetme olulise kitsendusena välja asjaolu, et see asetab loomeisiku kahvlisse: kui vahepeal õnnestub mõne projektiga natuke raha teenida, siis toetus katkeb automaatselt ja uuesti saab seda taotleda alles aasta pärast. See kutsub suserdama, kuigi on paljudele abiks. Soomre väitel leiavad selle meetme tavaliselt üles need, kelle jaoks see ongi viimane õlekõrs. Statistika näitab, et nendeks on olnud peamiselt kunstnikud.

Vestlus vabakutselise kunstniku Denes Farkasega selgitab põhjust. Farkas ütleb, et ta on õppinud elama pidevas majanduskriisis.

„Olen olnud juba aastaid harjunud hirmuga, et järgmine kuu pean ateljee ära andma või korteri pangale müüma,” kirjeldab Veneetsia kunstibiennaalil Eestit esindanud Farkas oma argipäeva. Ta ei usu, et valitsus temasugust loojat majanduskriisi tingimustes abistama tõttab, sest kultuurivaldkonna vabakutselise toimetulek pole ilmselt kellegi tähtsaim mure.

Arusaam, et kultuur ja kunstid on esimene valdkond, millelt keerulises majanduslikus situatsioonis raha ära võetakse, ning viimane, kuhu seda kriisi lõppedes juurde tuleb, on kultuuriavalikkuses laiemalt levinud. Selle kinnituseks piisab, kui heita pilk viimase 15 aasta riigieelarve kuluridadele. Näiteks riigi kujutava kunsti valdkonnale eraldataval rahastusel kulus uuesti masueelsele tasemele jõudmiseks kümme aastat. See tekitab loovisikutes paratamatult tunde, et oma muredega jäädakse üksi ning vähesed toetusmeetmedki kaovad ruttu (tuleb siiski ära märkida, et loometoetus elas üle ka eelmise majanduskriisi). Nii võibki tunduda mõistlikum leida endale arvete tasumiseks uus töökoht, mis tagaks stabiilsuse, kuni ühel hetkel muutub stabiilsus olulisemaks kui vabakutselise tiitliga kaasnev vabadus. Just sedasi kaovad Renwicki arvates kultuuriväljalt paljud talendikad artistid ja interpreedid.

Kangro näeb lahendusena vabakutseliste konsolideerumist: „Me oleme niikuinii ühiskonnas märkamatu suurus. Need üksikud institutsioonid, mis minusuguse eest seisaks, on ka ise väikesed.” Institutsionaalne tugi tooks nähtavuse ja annaks juurde kõlapinda. „Riigi silmis on teatrid suured partnerid, kelle eest tuleb vastutada, kuigi üldises kultuuripildis annavad sajad vabakutselised väga palju tooni, nad ei ole mingi väike osa kultuuriväljast,” toob Kangro välja fundamentaalse ebakõla. Ta sooviks, et vabakutseliste hääl kostuks ümarlaua aruteludel proportsionaalselt nende panusega kultuuriväljal.

Tavaliselt tekib esindatus mõne katusorganisatsiooni, näiteks teatriliidu kaudu. Kangro aga sinna ei kuulu. Küll aga kuulub koos suuremate teatritega Eesti Etendusasutuste Liitu (EETEAL) Sõltumatu Tantsu Lava (STL), mis suhtleb ministriumiga liidu vahendusel. Kuigi STL täitis ära tabeli eriolukorra tõttu kaotsi läinud tuludest nii institutsiooni kui ka vabakutseliste seisukohast, leiab STLi loovprodutsent Evelyn Raudsepp, et EETEAL pole suuteline kõnelema korraga nii suurte teatrimajade, projektiteatrite kui ka väikeste MTUde eest. Nende tegutsemistingimused on lihtsalt nõnda erinevad.

Soomre nõustub nii sellega, et suuremad institutsioonid on ministriumiga suheldes eelisseisus, kui ka sellega, et valdkonniti

ja inimeseti võivad mured olla väga mitmesugused: „Üksiku hääle kuuldavaks tegemine ongi problemaatiline, kuid kindlasti peaks püüdma ühiseid kitsaskohti artikuleerida.” Kui see jääb suuremate katusorganisatsioonide või institutsioonide ülesandeks, tuleks neil hoolikalt mõelda, kelle nimel nad räägivad. Näiteks vabakutselised näitlejad täidavad paljudes teatrimajades olulisi auke. Õnneks saavad kutselised trupid sellest enamasti ka ise aru. „Olukord on kõige ebamugavam justvabakutselistele teatritegijatele, kellest tuleb praegu kõige rohkem hoolida,” märgib Kuressaare Teatri tegevjuht Piret Rauk.

Kõige nähtavamalt on hakanud ühisel häälel kõnelema muusikavaldkonna esindajad. Juba eriolukorra kehtestamise päeval saadeti valitsusele neljast punktist koosnev ettepanekute nimekiri, mis käis muu hulgas välja kontserdikorraldajate ja vabakutseliste muusikute toetamiseks erakorralise fondi loomise ja kontserdipiletite käibemaksumäära langetamise. Päev hiljem hakati kaardistama valitsuse otsusega kaasnevat majanduslikku mõju muusikasektorile ning välja andma eriolukorra nädalikirja, mis koondab operatiivset infot ja nutikaid lahendusi keerulise situatsiooniga toimetulekuks.

Music Estonia tegevjuht Virgo Sillamaa näeb valdkonna ühtsust praegu ääretult olulisena. Info peab liikuma ja kogunema väga kiiresti, et ministeerium oleks suuteline esindama võimalikult paljusid pooli.

„Otsige kontakti ükskõik millise esindusorganisatsiooniga, kes võiks teie sisetunde ja teadmiste järgi kõige paremini teie muresid esindada,” jagab Sillamaa soovitusi kultuurisektoris tegutsevatele

inimestele. Nii on tõenäolisem, et ka vabakutseliste „nähtamatud mured” jõuavad riiklikesse kriisi plaanidesse. Sillamaa hinnangul valitsuse esimese abipaketi meetmed väikeettevõtjatena tegutsevate loomeisikuteni üldjoontes ei ulatu. Positiivse poole pealt loeb Sillamaa kultuuriminister Tõnis Lukase sõnumitest aga välja, et riik ei mõtle kriisis ainult enda ülalpeetavatele institutsioonidele, vaid valdkonna osana nähakse ka erasektorit.

KRIIS KORRASTAB KULTUURI-VÄLJA

See, millised on riigi vahendid kultuurisektori toetamiseks, sõltub eriolukorra kestusest ning sellega kaasnevate sanktsioonide ulatusest. Kultuurkapitalist jagatavaid toetusi mõjutab negatiivselt näiteks kasiinode sulgemine ja alkoholimüügi piiramine. Rahandusminis-teriumi märtsi viimasel nädalal koostatud prognoos laekumiste kohta ütles samas, et kui piirangud

leevenevad mais ja majandus taastub, siis rahapada märgatavalt ei kahane. Prognoosid muutuvad aga päevpäevalt. Seepärast tasuks kultuurihuviliste! olla valmis ka selleks, et mõni põnev algatus või loominguiline kooslus kaob jäädavalt pildilt. Raudsepa hinnangul ei pruugi see olla iseenesest halb nähtus, sest näiteks teatriskeenel toimub ületootmine.

Muusik Aivar Tõnso laiendab seda tõdemust kultuurimaastikule tervikuna: „Meil toimub väga palju, aga palju on ka selliseid sündmusi, mille puhul tekib küsimus, kas need peavad toimuma või on tekkinud lihtsalt tegemise rutiin. Võib-olla aitab kriis senisest rutiinist välja murda ning korraldada oma tegevust edaspidi paremini ja rohkem läbi mõeldult.”

Kultuurivälja esimeseks koroonahvriks võis olla Pärnu kultuuriklubi Tempel, mis lõpetas eriolukorra väljakuulutamise järel tegevuse oma senises asukohas. Klubi eestvedaja Andres Tõlp ütleb, et esialgu oli plaan sulgeda ukseid 15. mail, kuid valitsuse otsus kiirendas seda protsessi. Hoolimata sellest, et nüüd jäävad ära nii vinged lõpupidu kui ka klubi neljas sünnipäev, tunneb Tõlp isegi kergendust: „Meil oli pausi vaja. Endal oli tunne, nagu oleks neli aastat tagasi bändiga tuurile läinud ja iga nädalavahetus on olnud 2-3 kontserti. Nüüd saab vähemalt natuke iseenda ja maailma üle mõtiskleda.” Õnneks peaks tegu olema ajutise otsusega ning Tõlp tegeleb juba klubile uue pinna otsimisega.

Templi saatus võib tabada teisigi väikseid kultuuriasutusi. Heldekese omanik Renwick on veendunud, et nii mõnedki kohad lõpetavad oma tegevuse jäädavalt. Heldeke kuulub just sellesse riskigruppi. „Meid ei peeta peavoolu kultuuriasutuseks, meil puuduvad toetajad ja puudub ka rahastus nii kohalikul kui ka riiklikul tasandil,” selgitab Renwick. Tuleb loota ainult iseendale ja uskuda, et kõik läheb hästi. Vahur Kelleri jaoks on Kellerteatri, Templi ja Heldekese tüüpi kultuuriasutuste püsijäämine põhimõtte küsimus: „See on nagu looduses, et mitmekesisus näitab elujõudu. Kui ellu jäävad ainult suured, siis on kultuur ise tervikuna tunduvalt nõrgem või isegi surmaohus.”

SELLEST SAAB MEIE SÜGIS!

Esialgu peaks kultuuripaast kestma I. maini. Lootust, et rahvas pääseks teatrisse või kinossaali varem, ei hellita praegu mitte ükski kultuurikorraldaja. Pigem on küsimus selles, kas viiruse-puhangule suudetakse Eestis mai alguseks piir panna ja mismoodi poolteist kuud kestnud kultuurikatkestus publikule mõjub. Henrik Ehte tunneks ebamugavust, kui mai lõppu pikalt ette kavandatud Lexsoul Dance-machine'i uue albumi esitlus-kontserdid

plaanipäraselt toimuksid. „Väljavaade peost katku ajal tekitab seest õõnsa tunde,” tunnistab Ehte. Sajad higit nõretavad ihud funkgruuvi saatel üksteise külge liibudes katarsist kogemas -Lexsouli kontsertidele omane vibe tunduks tõepoolest kummastav, kui globaalne koroonaeepideemia peaks ka aprilli teises pooles sama hooga jätkuma.

Teisalt on neid, kes planeerivad märtsis ärajäänud üritusi juba mai algusesse. Nende seas on Sander Õigus, kes oleks pidanud märtsis-aprillis vähemalt 60 korda lavale astuma. Mõne tühistatud etteastetest on koomik suutnud nüüdseks mai algusesse ümber tõsta.

Sellega kaasneb paratamatult risk, et eriolukorda pikendatakse ja tühistamiste ning esinemisgraafiku ümbermängimise tramburai hakkab uuesti pihta. Samas, kui minna kaasa maailmalõpu meeleeoludega, võib kriis kujuneda isiklikus plaanis pikemaks kui ühiskonnas üldisemalt.

Kui kevad on paljude jaoks juba maha kantud ja suvi veel ebamäärane, siis sügisest kõneletakse kui kultuuriplahvatuse perioodist: mitmed kevadest sügisesse nihkunud festivalid (HeadRead, Jazzkaar, Üle Heli), esietendused ja kontserdituurid, karantiinis ilmavalgust näinud kirjandusteosed, laulud ja stand-up'id, kõik konkureerimas ürituste, filmide ja lavastustega, mis pidid juba esialgse plaani järgi sügisel publiku ette jõudma. Kultuurigurmaani võib oodata alates septembrist ees tõeline prassing! „Nii tihedalt üritusi täis pikitud sügist pole Eesti ajaloos veel olnud,” ennustab Tamra, kes räägib entusiastlikult loomingulisest renessansist, mille võrseid aimub juba praegustest (küll olude sunnil koduseinte vahel tärkavaist) loomepalanguist. „Teatavasti avastas Newtoni gravitatsiooniteooria seitsmeteistkümnendal sajandil katkuisolatsioonis,” muheleb Tamra.

Tegijate jaoks kaasneb võimaliku sügisese üleküllusega aga küllaltki palju peavalu. Kodumaised filmitootjad proovivad ajastada omavahel esilinastuste aegu, et filmid ei satuks üksteise otsa. Pütsep teab rääkida, et eriolukorra tõttu jäi ära vähemalt kolm kevadesse planeeritud esilinastust („Rain”, „Hüvasti NSVL” ja „Viimased”), lahtine on, mis saab „Salmonitest”. „Eesti Filmi Instituut proovib nüüd koordineerida, et sügisesed teeksid omakorda n-ö kevadistele ruumi,” avab Pütsep filmimaailma kaadritaguste tegevuste tausta. Probleem olevat aga selles, et sügisene aken uute filmide näitamiseks on võrdlemisi väike: esilinastusi saab teha septembris-oktoobris, novembris algab juba PÖFF ja detsembris tahetakse vaadata jõulufilme.

Ja isegi kui kalender kuidagi sõbralikult paika loksutatakse, jääb ikkagi õhku küsimus, kas sellele pidulauale üldse jagub sööjaid? Kui menüü on nõnda rikkalik, tekib paratamatult konkurents. Publik võib küll januneda kultuurielamuste järele, kuid seda publikut on olnud Eestis alati vähe. „Kuigi teatristatistika näitab suurt vaatajate kogunumbrit, tuleb arvestada, et toimunud on ka tohutu üleprodutseerimine ja tegelik vaatajate arv etenduse kohta ei ole kuigi palju kasvanud,” osutab Raudsepp. Tema sõnul on käinud publiku nimel vähemalt etenduskunstide vallas juba pikemat aega tihe rebimine.

KULTUURI AUSTAJAST KULTUURIPATROONIKS

Majanduse kohale koonduvad järjest süngemad murepilved viivad päris kindlasti niigi napid publikunumbrid esialgu langustrendi. Viimase majanduskriisi käigus tühjenesid esimesena teatrisaalid, vähenes raamatumüük ja loobuti paljude kultuuriinimeste jaoks niivõrd olulistest firmasündmustest, mis olid rammusaks vorstitükiks sektoris tegutsejate õhukesel leivaviilul. Tamra teab omast kogemusest, et ettevõtete suvepäevad on üks esimene kulurida, mis kriisis ohverdatakse. Juhtumisi elatub sellest suur osa meelelahutus- ja kultuuriavalikkusest. Seepärast loodab Tamra, et seisakjääb võimalikult lühikeseks: „Arto Aas ütles ju, et üks päev selles isolatsioonis tähendab majanduse mõistes hiljem vähemalt nädal aega taastumist. Mida kauem me laseme sellel juhtuda, seda sügavamale auku me kukume.”

Küsimus pole seejuures ainult kultuuritarbijate õhemas rahakotis. Pikalt vinduv sotsiaalne distantseerumine võib jätta oma jälje ka kollektiivsesse alateadvusesse, pannes rahvarohkete sündmuste puhul automaatselt tööle ohuandurid. Ehte pakub, et piletimüük võib kannatada veel pikka aega paranoia tõttu, mis kriisi tulemusena inimestesse kiduma jääb. Kerge skepsisega vaatab tulevikku ka Farkas: „Ma iseenesest väga optimistlik ei ole ja pigem tunnen hirmu, kuidas pikaajaline suletus ja sellega kaasnev frustratsioon inimestele mõjuvad.”

Müürilehega vestelnud kultuuriinimeste seas morbiidsed meeleolud pigem ei valitse. Keerulises olukorras otsitakse hoopis positiivset. Osutatakse asjaolule, et kultuuriväljal toimetavad vintsked sellid, kes on pressinud end aegade jooksul läbi paksust ja vedelast. Loovate ideedega väljatulemine ongi ju sektoris toimetajate leivatöö, nagu märgib kalambuuriar Vilms. „Võib-olla inimesed hakkavad kultuurivaldkonna väärtusest rohkem aru saama, kui nad on sellest mingiks ajaks sunniviisiliselt ära lõigatud,” on Keller lootusrikas. Tema hinnangul on liiga paljud pidanud kultuuri

iseenesestmõistetavaks, kuigi tegelikult ei ole selles midagi iseenesestmõistetavat. Iga kontserdi või plaadi taga on kümnete inimeste sajad töötunnid.

Mingil määral saab loomeprotsessi toetada riik, kuid kriisi järellainetusena võiksid muutuda ka individuaalsed kultuuritarbimise harjumused. Jätkuvalt on sõpruskondades norm paluda semudel ennast listi panna, kui mõni neist kontserdi korraldab. Sildna arvates tuleks sõpru hoopis rahaliselt toetada, et nende tegevus saaks ka tulevikus jätkuda. Tallinn Music Weeki eestvedajal on kultuuri austajatele väga sirgjooneline sõnum: „Me kõik saame aru, et need ajalehed, kohvikud, galeriid, disainerid, muusikud ja festivalid meie ümber, mida armastame, on tegelikult olemas ainult siis, kui me oleme valmis ka ise nendesse rahaliselt panustama. See on fakt.” Eriti kehtib see fakt rasketel aegadel.

Sildnaga samas suunas mõtlevad ka Sveta Baari tegijad. Teetsov-Faulkner loodab, et keeruline aeg kasvatab missioonitundega kundede hulka. Seejuures võiks kriisijärgne nihe tarbimisharjumustes paista lisaks ettevõtte bilansile välja ka peosaalides toimuvast. „Kui muidu käid peol või live’i vaatamas ja suitsetad enamiku kontserdist või peost maha, siis nüüd tekib ehk tunne, et jess, ma saan tantsida,” tahaks Sveta Baari asutaja loota.

Aga see on helesinine tulevik. Ebakindlas olevikus tellis Sveta Baari töötaja Tiiu Saame endale seemneid, et teha teoks unistus kodusest kasvuhoonest. Isolatsioonist tingitud jõudehetkedel on ta lugenud raamatut maailma süsiniku emissiooni kohta. See on tema kuues vaba päev. Mitte paanikas ega hirmul, vaid täis mõtestatud tegevust. „Praegu on neil, kes ei pea tööl käima, tõsiselt palju vaba aega, et oma elu üle järele mõelda. Mõelda, mida nad päriselt teevad ja mida ühiskonnas saab muuta,” ütleb Saame veendumusega, nagu kodune karantiin oleks inimkonnale saadetud õnnistus. Ja võib-olla ongi? Võib-olla ei sünni sellest sisekaemusest ja sunnitud pagendusest tulevikus ainult intellektuaalselt haarav kunst, vaid mingi teistmoodi elutunnetus, mille vundamendiks on seemned ja raamatud? Võib-olla süveneb säärase zen-meeleolude taustal aga hoopis loomeinimeste prekaarsus? Võib-olla mõlemat?

1 COVID-19 andmed 10.03.2020. - Terviseamet.

2 Irja Lutsar: ürituste ära jätmine ja koolide sulgemine praeguses olukorras tundub ebaproportsionaalne.

- Delfi, 08.03.2020.

3 Riigikogu infotund, 11.03.2020.

4 Riigikogu istung, 12.03.2020.

5 Kultuuriministeerium kuulutab 2020. aasta digikultuuri-aastaks. - Kultuuriministeerium, 16.05.2019.

6 Artistidele tuli siinkohal appi ka piletimüügiga tegelev Eesti idufirma Fienta, kes teatas 17. märtsil, et loobub eriolukorra lõppemiseni korraldajatelt teenustasu küsimisest, mis on, nagu öeldakse, kriisiajal abiks ikka!

7 Loomeliidud ja vabakutseliste loovisikute loometoetus.

- Kultuuriministeerium.

DISAINERITE PROOVIKIVI

Mariliis Mõttus

„Disaintooded on luksustooded ning kui ühiskond vaesub, on luksuskaup esimene, millest loobutakse,“ sõnab disainer Marit Ilison, kelle algatusel saadeti eelmisel nädalal kriisikomisjonile ja valitsusele disainivaldkonna mikro- ja väikeettevõtete pöördumine. Praegu tegeleb ta kahjude küsimustiku analüüsi ja leevendusmeetmete ettepanekutega. Disaineritele senised pakutud meetmed eriti ei rakendu, kuna ettevõtted on väikesed - keskmiseks töötajate arvuks 1,6 inimest - ning peamiseks mureks üürimaksud, käibevahendid ja varasemad kohustused, ütleb Ilison. Ehtedisainer Claudia Lepiku sõnul on aga jätkusuutlikkus ja toetused antud valdkonnas olulised ka seetõttu, et disainerid hoiavad kultuuri ja väärtusi, mis esindavad käsitööoskusi ainult parimas mõttes.

Enamik disainereid, kellega loo tarbeks ühendust võtan, on enda sõnul esimesest šokist üle saanud, kuid meeleolud on endiselt kõikuvad. Samas pole keegi alla andnud ning pigem töötatakse välja uusi lahendusi, kuidas hakkama saada. Kuna füüsilised poed on kinni, pakutakse veebipoodides tooteid allahindlusega, mis on praegu enamikule ainus sissetulekuallikas. Tanel Veenre, kelle jaoks on suurim löök esinduspoe sulgemine ning ligi 30 edasimüüja ärakukkumine, on enda sõnul tüübilt pigem homses kui tänases elaja ning nii on tal kogutud pisut rasva, mille arvelt mõnda aega edasi liikuda. Samuti otsustas ta annetada 20% oma veebimüügi tulust Toidupangale, et aidata neid, keda olukord kõige

valusamalt hammustab - esimese nädala ülekanne on lausa 516 eurot. Disainer Annike Laigo sõnul on teda säästnud eelmise kriisi järel rakendatud konservatiivsem joon, kuid püsikulud on kukile ronimas ning kõik sõltub jällegi sellest, kui kaua kriis kestab.

Kui rahaliselt mõjutab olukord kõiki loovettevõtjaid, ajendab see haarama ka „pliiatsi” järele. Karl Korsari töötegemine on näiteks suhteliselt halvatud, sest tema kasutatavad kangad tulevad suuresti Itaaliast. Samas rõhub ta praegu veebimüügile ning tunneb, et just nüüd on võimalus pääseda Exceli tabelitest ning keskenduda loometööle. Ka brändi Crystal Rabbit looja Kristel Jänes tegeleb sellega, milleks muidu mahti ei ole: „Kriis on viljakas aeg loomingulisteks purseteks. Disaineritel on võimalus praegu loometöö protsessi pikemaks venitada, rohkem keskenduda ja sügavuti uurida. See innovaatiline ja aus ilu, mis tänu eriorukorrale ilmavalgust näeb, on meie tuleviku näitaja,” ütleb ta.

Samamoodi tundub lohutuseks olevat inimeste mõistev suhtumine. Stella Soomlaisi nahastuudio asutaja Stella Runnel oli üks esimesi, kes sotsiaalmeedias oma ettevõtte olukorra üksipulgi lahti võttis, ning ta on saanud selle pinnalt väga palju toetavaid sõnumeid nii klientidelt kui ka koostööpartneritelt: „Enda kogemuse pealt tundub, et kriis on kodanikke lähendanud - inimesed on heasoovlikumad, toetavamad ja mõistlikumad ning paljude probleemide kontekstis on see juba pool võitu. Ka meie enda tiimis on tekkinud suurem ühtsus ja ühise eesmärgi poole püüdlemine - soovime väljuda sellest kriisist sama naiskonnaga.” Tunneli lõpust valgust otsides loodab ka Mare Kelpman, et kriis võiks aidata inimeste tarbimisharjumusi ümber kujundada ning suunata nad ostma kauakestvamaid kohalikke tooteid.

KÜMMME VÕIMALUST,

KUIDAS KRIISI AJAL KULTUURI TOETADA

Jäta juba ostetud piletite eest raha tagasi küsimata või vaheta need kinkekaardi vastu.

Osta pilet mõnele veebikontserdile või -etendusele.

Osta veebist artistide plaate ja merch'i.

Kuula voogedastusteenustes kodumaist muusikat.

Osta kinopilet filmide veebis vaatamiseks. Sellist teenust pakub näiteks oma kodulehel kino Sõprus.

Osale näituste virtuaaluuridel.

Soeta paber- või e-raamatuid poodide ja kirjastuste kodulehtedelt. Näiteks Tallinnas saab tellida raamatupoest Puänt raamatuid Boiti toidukulleriga otse koju.

Osale kampaanias „2020 minutit eesti kultuuri heaks”, tehes tänavu 2020 minutit vabatahtlikku tööd mõne kultuurisündmuse tarbeks.

Veebiplatvormi Fienta või Patreoni kaudu on võimalik teha mitmetele kultuuriasutustele otseannetusi.

Kui raha pole, siis toeta hea sõnaga või aita sõna levitada!

VABAKUTSELISTE LOOVISIKUTE LOOMETOETUS

Vabakutselisel loovisikul, kes on viimase kolme aasta jooksul oma loomealal loonud ning kelle teoseid on sel ajal avaldatud või üldsusele suunatud, on õigus esitada kultuuriministriumile taotlus loometoetuse saamiseks. Kui vabakutseline loovisik kuulub erialasesse loomeliitu, tuleb tal taotleda toetust otse vastavast liidust. Loometoetust on õigus saada kuus kuud, võimalusega pikendada toetuse perioodi veel kuue kuu võrra. Loometoetuse suurus on Vabariigi Valitsuse kehtestatud riiklik miinimumpalk ning toetuse saajale on tagatud ravikindlustus. Loovisik võib esitada taotluse igal ajal, kui ta on kaotanud oma sissetuleku ja vastab seaduse tingimustele. Taotluste esitamiseks ei ole tähtaegu.

Vaata lähemalt: kul.ee/et/loomeliidud-ja-vabakutseliste-loovisikute-loometoetus